

KÍVÜLLÁLLÁS ÉS BEILLESZKEDÉS – SIKERES ROMÁK IDENTITÁSÁNAK VIZSGÁLATÁN KERESZTÜL

SZABÓ-TÓTH KINGA

Bevezető

A tanulmány a társadalmi kívülállás és társadalmi beilleszkedés problémakörét az identitás és az etnikai identitás fogalmi kereteit felhasználva tárgyalja. Egyrészt arra a kérdésre keresi a választ egy kvalitatív, sikeres roma életutakat vizsgáló kutatás¹ eredményeire építve, hogy a társadalmi beilleszkedés illetve kívülállás problematikája hogyan jelenik meg a többségi társadalomba több-kevesebb sikerrel integrálódott és ott elismert pozíciókat szerzett roma származású emberek esetén. Másrészt az a kérdést is megvizsgálja, hogy esetükben az identitás mennyiben választás kérdése vagy mennyiben határozódik meg azon társadalmi közeg által, amelyben élnek.

A tanulmányban sikeres romaként definiálom azokat a cigány származású embereket, akik többet értek el, mint általában a hazai romák karrierjüket, életpályájukat figyelembe véve elsősorban a kulturális tőkájüket és kapcsolati tőkájüket tekintve.

A vizsgálatban az identitást úgy tekintem, mint ami összetett, komplex és szituatív,² azaz az adott szituáció szabja meg, hogy mely elemei hangsúlyosabbak, vagy kevésbé hangsúlyosak. Vizsgálatomban az etnikai identitást úgy kezelem, mint az egyén elhatározását, szabad választását arra vonatkozóan, hogy mennyiben akarja magát, mint az adott etnikai csoporthoz tartozót artikulálni.³

Kutatásomban tehát azt vizsgálom meg, hogy az interjúalanyok mennyiben tekintik önmagukat a cigány kisebbséghez tartozónak és mennyiben a nemzeti kultúra részeseinek, azaz mennyiben állnak kívül vagy illeszkednek be a többségi társadalomba.

A tanulmányban tárgyalásra kerül az úgynevezett „rejtett” és „újra felfedezett” identitás. Az előbbi abban az értelemben szerepel, hogy bizonyos körülmények között valaki tudatosan elrejtí romá származását, vagy esetleg az elrejtés nem tudatos, hanem a nem romák számára nem nyilvánvaló valakinek a roma származása. Az „újra felfedezett” identitás kifejezése pedig arra utal, hogy egy roma származású ember életútján belül lehetnek olyan időszakok, amikor nem vállalja roma származását (vagy esetleg nem is tud roma származásáról) és azt később újra felfedezheti, újra átélheti.

A kutatás során az alábbi fogalmi keretet használok az általam sikeresnek nevezett romák identitásának vizsgálatára és identitástípusainak jellemzésére.

¹ A kutatás során 25 roma származású embert kérdeztünk meg identitásával kapcsolatosan. Az alanyok egy része diplomával rendelkezett vagy egyetemi/főiskolai hallgató volt, a másik részüknek ugyan nem volt diplomája, de értelmiségi szakmákban dolgoztak (pld. mint cigányügyi aktivista, vagy tisztviselő, művész, stb).

² PATAKI 1998, CSEPELI, 1997

³ BINDORFFER 2001, TURNER, 1975

Identitástípusok	Többségi elemek	Kisebbségi elemek
1. Asszimiláns (a többségi társadalomba beilleszkedett)	jellemző	nem jellemző
2. Kettős identitás (poliidentitás, rétegzett identitás, bikulturalizmus, egyensúlyozó identitás) <ul style="list-style-type: none"> ➤ Megnyilvánulhat (időnként vagy folyamatosan) úgynevezett „rejtett” identitás formájában ➤ Lehet „újra felfedezett” identitás eredménye 	jellemző	jellemző
3. Marginális identitás	nem jellemző (egyéb identifikációs pontokat keres az egyén) kérdéses	nem jellemző (egyéb identifikációs pontokat keres az egyén) kérdéses
4. Identitásválságot mutató identitástípus <ul style="list-style-type: none"> ➤ Megnyilvánulhat (időnként vagy folyamatosan) úgynevezett „rejtett” identitás formájában ➤ Lehet „újra felfedezett” identitás eredménye 	nem jellemző	jellemző
5. Disszociatív identitás (a többségi társadalomból kívülálló) <ul style="list-style-type: none"> ➤ Megnyilvánulhat (időnként vagy folyamatosan) úgynevezett „rejtett” identitás formájában ➤ Lehet „újra felfedezett” identitás eredménye 	nem jellemző	jellemző

Sikeres romák önjellemzése

Az interjúalanyok önjellemzését az interjúk során olyan kérdések segítségével tettem meg, mint hogy hogyan jellemezné magát az alany, milyen értékekkel, szokásokkal tud azonosulni a cigány illetve magyar kultúrából, mennyiben érzi magát a cigány közösséghez tartozónak, vagy érezte-e valaha, hogy eltávolodott volna attól.

Az interjúkon kívül egy zárt kérdésekből álló sorban is szerepelt ez a kérdés az önjellemzésre vonatkozóan.

Az alanyok által kitöltött íven szerepelt egy 16 állításból álló sor, melynek két állítása fontos jelenleg a vizsgált téma kapcsán. A két állítást és a rájuk adható válaszokat a következő box mutatja.

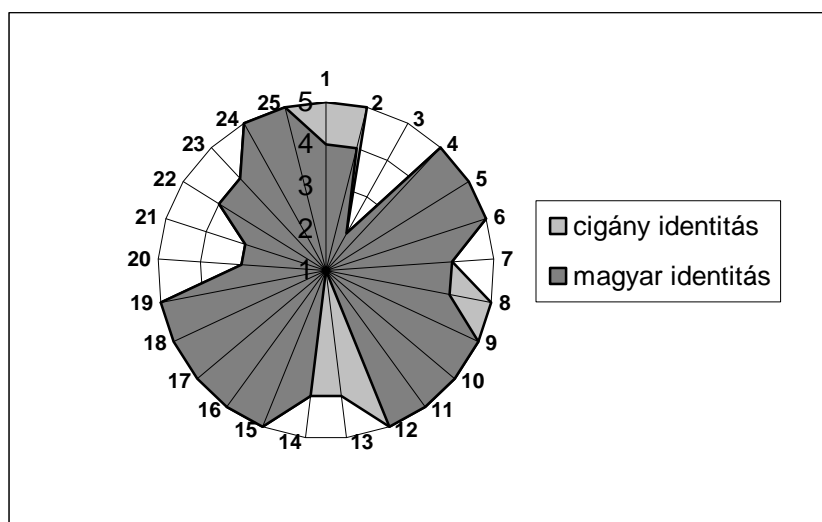
11. Saját etnikai csoportomhoz kötődöm.

12. A többségi társadalomhoz kötődöm.

5-teljesen egyetértek, 1-egyáltalán nem értek egyet, 3-nem tudom

A két kérdésre adott válasz alapján készítettem két ábrát a magyar és cigány identitásra vonatkozóan, azok egymáshoz való viszonyát szemléltetve. *Úgy gondolom, hogy ezen ábrák elemzése – a főbb csapásirányok kijelölése által – jó kiindulási alapot nyújt ahhoz, hogy ezt követően majd az interjúk segítségével megrajzoljam az interjúalanyok identitásmintáját.*

1. ábra: A cigány identitás lefedettsége a magyar identitás által⁴

⁴ Az ábrákon az egyes interjúalanyokat a kör szélén lévő számok jelölik 1-25-ig. Az egyes interjúalanyok két kérdésre adott válaszainak pontszáma alapján az interjúalanyhoz tartozó vonalon vagy a világosszürke szín (cigány identitás) vagy a sötétebb szürke szín (magyar identitás) jelenik meg, vagy mindkettő attól függően, hogy hogyan alakultak a két válaszra adott pontjai. Ha a magyar identitásra vonatkozó kérdésnél például az 5-öst, a cigányra vonatkozó kérdésnél 3-ast, akkor az első ábrán (mivel ez esetben a magyar az erősebb) a sötétebb szürke színezést kapott. Ha fordítva választott és a cigány kérdésnél magasabb pontot adott, akkor az első ábrán a világosszürke szín is előtűnik a sötétszürke alól az ő esetében.

Két ábrára azért van szükség, mert az egyik azt mutatja meg, hogy mennyiben fedi le a nemzeti a cigány identitást. Azaz az látható, hogy mely esetekben legalább akkora erősségű a nemzeti identitás, mint a cigány. A másik ábrán az látható, hogy a cigány identitás mennyiben fedi le a nemzetit, azaz mely esetekben kapott legalább ugyannyi pontot a cigány identitás, mint a nemzeti identitás. A két ábra így együttesen értelmezhető (lásd a főszövegben).

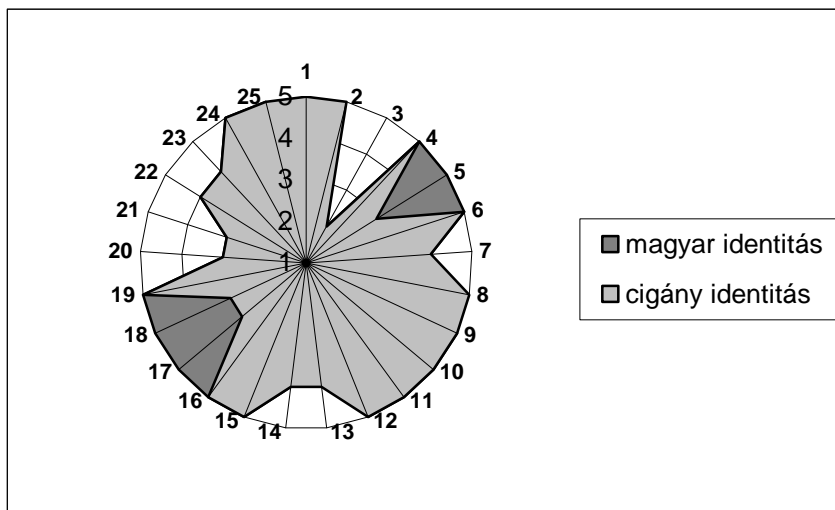
Az ábrán azt mutatom be, hogy a magyar identitás mely esetekben „fedi le” a cigányt és milyen erősségű. Jól látható, hogy 14 esetben az interjúalanyok maximálisan egyetértettek a magyar identitásra vonatkozó állítással. Ez nem jelenti azt, hogy a cigány identitásra vonatkozó állításnál szintén nem adhattak 5 pontot. Ennek kiderítése majd a két ábra együttes feladata lesz.

További hét esetben a magyar identitás sötétszürkéje alól ugyan nem bukkan elő a cigány identitást jelző világosabb szürke, de nem kapott sem egyik, sem másik maximális értéket. Ezekben az esetekben a magyar identitás legalább olyan magas pontot kapott az ötből, mint a cigány. Ezek közül a 20-as, 21-es és 3-as esetek figyelemre méltóak, hiszen ezek az alanyok vagy nem tudták magukat elhelyezni a magyar identitás mentén vagy pedig elutasították mindkettőt.

Négy esetben pedig jól láthatóan a cigány identitás bukkan elő, mely annak a jele, hogy ez magasabb pontot kapott a válaszadótól, mint a magyar identitás (5-ös cigány, 4-es magyar). E négy eset közül háromban a cigány identitás egy ponttal kapott magasabbat, mint a magyar. Egy esetben pedig a magyar identitás 1-et, a cigány identitás pedig 4-et kapott. Ez utóbbi esetben a cigány identitással való azonosulás és a magyar identitás elutasítása érhető tetten.

Annak kiderítésére, hogy a 14 plusz 4 (mert a 3-as és 2-es pontot adó 3 esetben nem beszélhetünk a magyarhoz való kötődésről) esetből mennyi az, amelyben a magyar identitás dominál, és mennyi az, melyben mind a kettő egyforma értéket kapott készült el a következő ábra.

2. ábra: A magyar identitás lefedettsége a cigány identitás által

Az előzőekben láttuk, hogy 18 esetben a magyar identitás legalább olyan magas pontértékkel rendelkezett, mint a cigány identitás. A 2. ábrából az látható, hogy a magyar identitás „sötétszürkéje” három esetben villan elő a világos színnel jelzett cigány identitás alól. Ezekben az esetekben azonban az látható, hogy a cigány identitás 3-as pontot kapott a

magyar identitás mellett. A 3-as szám választása azt jelöli, hogy a kérdezett nem tudta elhelyezni magát ebben a dimenzióban. A 18 esetből tehát *3-ban a magyar identitás dominanciája mellett a cigány közösséghez való tartozását nem tudta azonosítani az interjúalany*. Az is látható, hogy kizárólagosan a magyar identitás (cigány identitás nélkül) sehol sem érzékelhető.

Lényegében tehát *15 esetben érzékelhető a mindkét közösséghez egyenlő mértékben való tartozás*). Ebből 11 esetben a magyar identitás és a cigány identitás is maximálisan öt pontot kapott. A fennmaradó négy esetben az interjúalany 4-es pontot kapott a skálán.

A következő identitásminta rajzolható meg a fenti válaszok alapján tehát:

- Lényegében 15 esetben (60%-ban) *kettős identitásra* utaló jeleket lehet érzékelni a hazai interjúalanyok körében. Ezekben az esetekben mindkét identitás egyformán és elég erőteljesen van jelen.
- Vannak jelei annak, hogy az alanyok egy része (3 fő, azaz 12%) számára *kicsivel fontosabb a cigány identitás* mint a magyar identitás. Ez utalhat a disszociatív stratégia felé való elmozdulásra (melynek kimutatása jelen kutatás egyik érdekes eredménye).
- Egy esetben volt érzékelhető a tisztán disszociatív stratégia, a többségi tagság teljes elutasításával és a cigány csoporthoz való erőteljes identifikációval (4%).
- Vannak jelei annak, hogy néhányan *a magyar identitásukat pontosan meg tudják határozni és azzal erőteljesen azonosulnak*, (3 fő, 12%) *de emellett nem tudják a cigány csoporthoz való kötődésüket beazonosítani*.
- Arra utaló jeleket is találtam (2 esetben, 8%), hogy *sem egyik, sem másik nem dominál igazából*, nem tudják beazonosítani magukat az alanyok a cigány/magyar kategória mentén. Ez utalhat identitásválságra („nem tudom mi is vagyok”) vagy lehet marginális stratégia (mely során a nemzeti és etnikai dimenziók ugyan nem dominálnak, de az alany egyéb identifikációs pontok mentén határozza meg magát).
- Egy esetben azt láttam, *hogy mindkét kategóriát elutasítja az interjúalany*. Ez szintén lehet marginális stratégiaként beazonosítani (sem egyik, sem másik), ha van olyan más kategória, mellyel azonosulni tud az illető, amelyet hangsúlyoz, amelyet megjelenít az előző két dimenzió helyett. Vagy utalhat szintén identitásválságra, abban az esetben, ha az egyén nem hangsúlyoz semmi egyéb olyan kategóriát, ami őt jellemezhetné.

Ezek után megvizsgálom, hogy *az interjúk által nyert anyag hogyan gazdagítja, árnyalja illetve egészíti ki a fenti leírást*. Megnézem, hogy az egyes identitástípusok hogyan jutnak kifejezésre illetve milyen mintázatok vannak a fő típusokon belül.

A kettős identitás megjelenési formái az interjúkban

Az önmagukat mindkét kultúrához, mindkét csoporthoz tartozók vegyes csoportot alkotnak nemüket, életkorukat, foglalkozásukat, a különböző cigány csoporthoz való tartozásukat tekintve. Vannak közöttük olyanok, akik esetében a kettős identitás a cigány identitás „újra felfedezésének” eredményeképpen alakult ki (lásd később).

Az interjúk segítségével nyert anyag azt mutatja, hogy *két fő altípust* lehet elkülöníteni a kettős identitáson belül az önjellemzést figyelembe véve.

Az egyiket úgy lehetne elnevezni (az egyik interjúalanyt idézve) hogy „az együtt élés”-stratégiája. Erre a stratégiára az jellemző, hogy az ide tartozó alanyok teljesen természetesen dologként könyvelik el, hogy ők „magyarok és ezen belül cigány származásúak”:

„Magyarországon vagyunk, akkor itt mindenki magyar állampolgár, és ezen

belül le lehet osztani, hogy ki milyen származású.” (Zs. V. 30 éves oláh cigány férfi, művész)

„Én elsősorban magyar állampolgár vagyok és cigány vagyok, – hangsúlyoznám a cigányságot is.” (B. O. 56 éves romungró férfi, cigányügyi aktivista)

„A világ legtermészetesebb módján kezelem azt, hogy én roma vagyok, a világ legtermészetesebb módján kezelem azt, hogy magyar vagyok, mert én elsősorban magyar állampolgár vagyok. Ezt így szoktam mindig fogalmazni: magyar állampolgár vagyok, és ehhez hozzájárul, hogy cigány származású.” (D. Sz. 62 éves oláh cigány férfi, művész)

„Én boldog vagyok, ha cigányok között vagyok. Én boldog vagyok ha a családom között vagyok, én boldog vagyok, ha a magyarok között vagyok, boldog vagyok, ha a zsidók között vagyok. Nem érzem a deffektusokat.” (Gy. N. 56 éves oláh cigány férfi, cigányügyi aktivista)

Önmaguk jellemzése közben mind a magyar, mind a cigány csoportról beszélve kifejezésre juttatták mindkét csoport felé való elkötelezettségüket – „mi magyarok” illetve „mi cigányok” ezt így vagy úgy tesszük, gondoljuk – formájában.

Ezen interjúalanyokra az is jellemző, hogy a cigányok és magyarok közös „sors-élményeit” különösen fontosnak tartják és erre többször utalnak. A magyarokról és cigányokról való „elmélkedésük” során jellemző rájuk az olyan kifejezések használata mint például „tudomásul kell venni, hogy együtt élünk”, „tudomásul kell venni, hogy együtt dolgozunk”, „ez így természetes, kár is lenne ellene tenni valamit”:

„Ha egyszer is elfelejtetted, hogy cigány vagy, mindig akad egy gádzsó aki figyelmeztet rá. Na most ez egy olyan szabály, amelyet tudomásul kell venni. De ez még nem jelent feltétlenül konfrontációt, vagy szegregálódást, vagy elkülönülést azokkal akikkel együtt élünk és együtt dolgozunk, és együtt teszünk valamit ezért a nem tudom én miért. Ez az alaptörvény, amit egy leendő roma értelmiségnek fel kell ismerni. Másik parancs, hogyha többségi társadalomban élsz, meg kell tanulni, tudomásul kell venni, mert nem élhetsz más országban. Egy nyelven kommunikálunk, egy ország határon belül élünk, egy választó polgárok vagyunk, szóval... ezek ráadásul éppen a egyes házasságok révén tűnnek elfele.” (B. O. 56 éves romungró férfi, cigányügyi aktivista)

A másik altípust úgy lehetne elnevezni, hogy *a cigány származás egyfajta pluszként, ajándékként kezelésének stratégiája*. Ezen interjúalanyok szintén a kettős identitás modelljével jellemezhetőek, de az előző csoporttól elkülöníti őket az, hogy erőteljes érzelmi töltettel beszélnek cigány identitásukról. Cigány mivoltuk hangsúlyozásakor az arra való büszkeség, az azzal való nagyfokú azonosulás verbális kifejezése dominál:

„Én cigány vagyok teljes mértékben, ízig-vérig, bár külsőleg nem is úgy látszom, – tényleg nem ez a tipikus barna vagy fekete haj, ami a köztudatban van –, de belülről ízig-vérig az vagyok.” (J. B. 28 éves romungó/oláh cigány férfi, művész)

„Mert olyan emlékek fűznek oda engem, szóval amikor én vissza

"büdösödöm" – idézőjelbe –, én mindig abba a környezetbe бүдösödtem vissza a nagyszülőkhöz. Én hallok a hangjukat, tudom a nagyapám hogyan horkol, a nagymamámnak azt az áldott jó meleg kezét, amikor meg-simogatott, amikor beteg voltam, akkor hogy ápolt. Ezek, ezek kitörölhetetlenek az emberből." (D. Sz. 62 éves oláh cigány férfi, művész)

Ezek az interjúalanyok cigány identitásuk jellemzésénél gyakran hangsúlyozták azt, hogy ez „megfoghatatlan”, „ez egy érzés”, egyfajta „cigány érzés” – tehát kifejezésre jutatták cigányságuk, cigány identitásuk erőteljes érzelmi oldalát:

„De hogy ez egy olyan dolog tudja, azt szoktam mondani, hogy mihelyst megfogja az ember, elrepül. A cigány, az attól cigány, hogy nem lehet megfogni...ezt az identitást. Ez a legpontosabb megfogalmazása ennek az identitásnak. Mert..., mert ez olyan mint egy...mint egy...hogy is mondják ezt az irodalomban? Hát amikor azt mondják, hogy „lepkeszárnyakon szállt”... Egyrészt szimbólum, szimbóluma a...a szabadság szimbóluma, vagy az elnyomatottságnak, kirekesztettségnek a szimbóluma...” (A. H. 40 éves oláh cigány férfi, cigányügyi aktivista)

„...és amikor az ember meghall egy szép cigány dalt, akkor megdobban a szíve, akkor olyan jól érzi magát.” (Á. K. 47 éves romungró nő, óvodapedagógus)

Ezek az interjúalanyok cigányságukat, cigány identitásukat egyfajta pluszként (utalva arra, hogy a magyar mellett ők még cigányok is) ajándékként írták le:

„De ez nem csak ebben nyilvánul meg, hanem ez elsősorban azt az érzést, amit nem lehet körülírni ami folyamatosan végig kíséri az embert, hogy tudja azt, hogy élek a magyar társadalomban, ismerem a magyar kultúrát, de azért még ugyanolyan fontos az én saját roma kultúrámmal. ... Ez az érzés, hogy oda tartozom és az nekem fontos, hogy azt mások is ismerjék, amit én tudok arról, mert az nekem egy plusz, az valami több.” (K. K. 42 éves romungró nő, tanár)

„Tehát ez nem egy másság negatív értelemben, hanem egy olyan érték, amit én nem tudok kifejezni. Tehát lehet, hogy más sokkal jobban ki tudja fejezni, de én nem.” (Á. O. 30 éves romungró nő, cigányügyi köztisztviselő)

„Magyar vagyok, mert végül is itt születtem, ez az országom, amikor meghallom a magyar Himnuszot, azért nekem is összeborsózik a hátam, persze nekem is megvannak az ilyen érzéseim, de azért nekem még van mellette más, mint egy magyarnak, akinek csak ez van. Szóval ilyen szempontból előnyösebb vagyok. Ismerem a saját kultúrámat, ismerem a magyar kultúrát. Hát ilyen szempontból többet tudok, mint ők [a magyarok].” (R. R. 22 éves romungró férfi, egyetemi hallgató)

Az ebbe a csoportba tartozó interjúalanyoknak az is közös vonása, hogy cigány identitásukat az „érzelmek, és érzések szintjén” lokalizálják, miközben arról számolnak be, hogy mentalitásukban inkább „magyarok”:

„Érzéseket. És azt hiszem inkább ilyen érzések szintjén van. Van bennem olyan úgymond, ...hát hogy ez a cigányos élet. Szóval, hogy érzelmileg. Mert gondolkodásilag szerintem teljesen nem cigányosként.” (M. K. 42

éves, oláh cigány nő, szociális munkás)

A disszociativitás megjelenése az interjúkban

Láttuk korábban, hogy tisztán disszociatívként leírható stratégia csak egy interjúalany esetében fordult elő. A többi három esetben a többségi társadalomhoz való tartozás érzése majdnem annyira dominált, mint a cigány csoporthoz való kötődés.

A halványan disszociativitást mutató emberek a Romaversitas tagjai voltak, ahol valószínűleg bátorítást kaptak/kapnak arra vonatkozóan, hogy bátran álljanak ki cigányságuk mellett. Cigány fiatalok között vannak, cigányokkal kapcsolatos programokban, beszélgetésekben vesznek részt. Ez a közeg erőteljesen hathat abba az irányba, hogy valaki büszkén vállalja származását.

Egy szociális munkásként dolgozó hölgy sorolható a tisztán disszociatív identitásként leírható kategóriába a két kérdésre adott válasza alapján. Romungró és nem cigány szülőktől származik. A rasszjegyeket erőteljesen hordozza és ő maga is úgy véli, hogy „rajta látszik, hogy cigány”. Életútját egyfajta állandó bizonyítási vágy vezérli, több diplomája van (melyeket már házassága alatt szerzett) és jelenleg vezető pozícióban dolgozik. Elmondása szerint „nagyon mélyről” indult. Első férje félig cigány volt, akitől két gyermeke született, majd 10 év házasság után elváltak. Egy vidéki nagyvárosban lakik azóta. Jelenleg nem cigány élettársa van, aki szintén magas beosztásban dolgozik. Gyermekei főiskolára járnak. Életútjából, illetve elbeszélése alapján úgy tűnik, hogy meg akar felelni egy általa felállított mércének és büszke arra, hogy ő cigányként „mélyről magasra jutott”. Identitásáról így gondolkodik:

- „Hát én azt mondanám, hogy én mint cigány ember ilyen homokvárat építék a tengerpart szélén. És bízik benne, hogy a hullámok előbb-utóbb megváltoznak.
- De miért homokvárat? Miért a tengerparton?
- Hát mert az szabadság a tengerparton, végtelen. A homokvár az meg, az egy ilyen meglehet fogni, de azt úgy is a hullámok elmoszák. De újra lehet mindig építeni.” (G. R. 40 éves romungró nő, szociális munkás)

Az interjú során azt is megfogalmazta, hogy mint tanult ember sok mindent lát már a világból, de ez nem teszi boldogabbá. Egyfajta nosztalgikus vágyként megfogalmazódik benne az is, hogy mi lett volna, ha nem viszi ilyen sokra, és megmarad az övéi között. *Az interjú alapján én inkább gondolnám azt, hogy se ide, se oda nem tartozik, tehát, hogy egyfajta marginális stratégia vagy identitás-válság jellemezhetné.*

A többségi társadalomhoz való erőteljes tartozás és a cigánysághoz való kötődés mértékének beazonosítási nehézségei

Ez a mintázat szintén nehezen írható le, hiszen összesen csak három esetben fordult elő. Az interjúalanyok közül kettő nem tagadta cigány származását. Egyikük büszkén utalt arra, az interjú során, hogy apja nagyon nagy tiszteletnek örvendő ismert zenész, egyfajta vajda volt, akit mind a magyarok, mind a cigányok elfogadtak, becsültek. A másik szintén arról számolt be, hogy bár integráltak voltak, a cigányok is elfogadták és megbecsülték családját. Érdekes volt, hogy mindkettő megfogalmazta ugyanakkor, hogy ő nem cigány, hanem roma, azaz kiemelkedett a cigányok közül, bár cigány származású. A cigány csoporton belül ugyanis megkülönböztették a cigányokat és a romáktól:

„Én magam romának mondom, és elmondom miért. Azért, mert az utóbbi 5-6, 10 évben átértékelődött ennek a szónak, ennek a kifejezésnek az értelmezése. Ezelőtt 10 évvel, 5-10 évvel cigány volt mindenki, ma viszont lett egy – csúnyát mondok – szegregáció a romák és a cigányok között. Ezt hozta a társadalmi élet, előkerültek a roma kérdések egyre jobban, – csatlakozunk Unióhoz. Rengeteg pénz bejött, kialakult egy roma társadalom és megmaradt egy cigány társadalom. Ez az én véleményem – hangsúlyozom. A roma szó – az apámat idézve – a roma mindig azt mondja, hogy valahol egy tiszteletet parancsoló kifejezés. Mert nézd meg a mindennapi használatban: roma értelmiségi.” (É. P. 43 éves beás cigány nő, cigányügyi köztisztviselő)

„Én is megkülönböztetem. Én magam azt mondom, hogy a roma társadalom egy büszke, egy törekvő, egy identitástudatot megőrző, egy hagyományt megőrző társadalmi réteg. A cigány, aki mindenkit kihasználva sajnos marad egy értelmi színvonalon – így fejezem inkább ki – és mindig csak másoktól várva a segítséget.” (P. P. 40 éves beás cigány nő, tanár)

E két interjúalany esetében tehát azért ütközhetett nehézségbe a cigány csoporttal való azonosulás, mert ők nem tudtak azonosulni a cigányokkal, a romákkal viszont igen. Mindkettőnél megfigyelhető volt az, hogy magukat egyfajta „zászlóvivő”, példakép szerepben látták a cigány fiatalok számára.

Esetükben tehát elmondható, hogy az interjúk során nyert anyag annyiban árnyalja, pontosítja a zárt kérdésre adott válaszokból nyert eredményeket, hogy őket inkább a *kettős identitású alanyok közé lehetne sorolni* a fent bemutatottak fényében.

Egy olyan esettel találkoztam még, melyben az interjúalany szintén nem tudta meghatározni a cigány csoporthoz való kötődésének mértékét. A vele készített interjú azt mutatja, hogy ő nem tudja valóban elhelyezni magát cigányként, számára nem egyértelmű, hogy cigány lenne. Romungró és magyar szülőktől származik, vezető pozíciót tölt be. Az interjú során megfogalmazza, hogy „óra ráhúzták, hogy a cigány Kati”, ami ellen ő végül is nem tiltakozik, de azt nem szereti, ha bizonyos esetekben politikusok ezzel visszaélve őt mutatják fel, mint egy „díszpintyet”, akivel lehet büszkélkedni, hogy „van nekünk cigány származású iskolaigazgatónk”.

Az ő esetében a vele készült interjú sem ad igazán útmutatást. A cigányságára vonatkozó kérdéseket sok esetben kikerülte az interjú során, vagy elterelte adott pontnál a beszélgetést. Ő maga magát az interjú során sem tudta a cigány dimenzió mellett elhelyezni és azt javasolta, hogy „azt, hogy ő mi, inkább a környezetében élőktől kellene megkérdezni”. Az egyik lánya kapcsán, aki cigány származású fiúhoz ment feleségül, azt mesélte el, hogy a lányának most meg kell tanulnia olyan szokások, erkölcs szerint élnie, amelyeket nem ismert a családjában:

„Ő [a lányára utal] egyszer le is írta nekem egy interjúban, hogy ilyen tudathasadásos élete van, mert élt 20 éves koráig egy ilyen életformában, és 20 éves kora után egy teljesen más – saját szavával mondja, más kultúrát kellett, más törvényt és más belső szabályokat kellett elsajátítania, mindamelllett, hogy már most otthon laknak és nevelik a két nagy gyereket, mégis itt azért sokszor élesebben hatnak rá a nem – most nagy szavakat mondok – nem az én elvárásaim, nem az, ahogy mi az apjával ne-

veltük őt, hanem a másik oldal.

Ami a másik oldal – most úgy beszélek, mint ha azt se tudnám, hogy mi az, hogy cigány ember, vagy nem cigány ember!

De más értékrendek vannak, és neki ehhez alkalmazkodnia kellett.” (M. N. 57 éves romungró nő, tanár)

Marginalitás vagy identitás-válság?

Ezekben az esetekben meg kell állapítani, hogy vajon az interjú mennyiben tud segítséget adni az alany elhelyezésére a marginalitás kontra identitás-válság dimenzióiban.

Két esetben azt láttam korábban, hogy a többségi és az etnikai dimenzió mentén sem tudja magát az interjúalany beazonosítani. A két interjúalany életében az a közös pont, hogy mindketten állami gondozásban nőttek fel (az egyikük nem cigány nevelőszülővel, a másikuk intézetben). Mindketten romungro/magyar szülőktől származtak. Az állami gondozottság önmagában egyértelműen nem oka a cigány identitással való szakításnak, hiszen három másik esetben azt láttam, hogy állami gondozott múlttal kettős identitás jellemezte az interjúalanyokat. Talán a vegyes házasságból való származás és az állami gondozott múlt együttesen hathat abba az irányba, hogy az interjúalany nem azonosul teljesen cigány származásával. Másrészt az is közös pont a két esetben, hogy szülei válása után (apjuk volt nem cigány) kerültek állami gondozásba, és addig jólétben éltek nem cigányokkal körülvéve. Elmondásuk alapján teljesen izolálódtak a cigányoktól gyermekkorukban, féltek, tartottak tőlük. Férjük nem cigány volt, származási családjukkal kapcsolatuk megszakadt. Mindkettő életének egy szakaszában „eszmélt rá”, hogy cigány (erről az „újra felfedezett” identitásról később írok részletesen). Amikor megkérdeztem tőlük, hogy hogyan határoznák meg magukat, akkor hezitáltak, nem tudtak válaszolni a kérdésre. Egyikük sem mondta, hogy ő cigány lenne „teljes mértékben”, hiszen „nem éltek benne a közösségben”, teljesen másképp nevelkedtek. Az egyikük így fogalmazta ezt meg:

- „Te most mit mondanál magadról, mi vagy? Hogyan határoznád meg magad?
- Húha! Ez nagyon nehéz. Borzasztó nehéz az én esetemben, mert hogy nem úgy szocializálódtam. Most az egy másik dolog, hogy az eszemmel ugye felfogom, hogy igen, az én anyám cigány volt. Igen, én rajtam is látszik. Igen, engem nagyon érdekel, hogy mitől cigány a cigány, de bizonyos esetekben nem tudom átérzeni a cigányságnak a létét, tehát belülről. És az volt nekem iszonyatos probléma, és borzasztó nehéz volt, és mai napig is vannak esetek, de első ízben iszonyatos dolog megszokni. Nem lehet megszokni. Megszokni nem, inkább elviselem most már.” (Á. K. 47 éves romungró nő, óvodapedagógus)

Úgy tűnik, hogy a hangsúly esetükben a cigány származás elviselésén, tudomásuk vételén van. A velük készített interjúk alapján azt gondolom, *hogy inkább magyarságukkal azonosulnak*. Cigányságukat ugyan nem utasítják el (több alkalomról is beszámolnak életükben, amikor cigányok „felismerték bennük a cigány vért”), de azzal nem tudnak maradéktalanul azonosulni. Összességében tehát *kissé az identitás-válság jeleit mutatják*.

Egy esetben talákoztam a zárt kérdések szintjén a mindkét csoporthoz való kötődés hiányával egy olyan hölgy esetén, aki magas, vezető pozícióban van, mely pozíció egyértelműen „cigány ügyekhez” kapcsolódik. Élettörténetéből az bontakozik ki, hogy

mindig küzdött cigány mivoltjával, mindig többet és többet akart elérni, a többségi társadalomhoz tartozni. Ugyanakkor azt is érezte, hogy a „nem cigány többségű társadalom” soha nem fogja befogadni, bármit is tesz le az asztalra. Azért is ment hozzá egy jómódú, jogász szülői családból kikerült nem cigány férfihoz, hogy megmutassa, már ő maga sem igazi cigány. Később elvált tőle, annak alkoholizmusa miatt, felköltözött a fővárosba, ahol albérletben lakik és lányát egyedül neveli. Így mesél arról, hogy hogyan is látja saját helyzetét:

„Mi [cigány származású értelmiség] ott egy ilyen légtérben vagyunk. Tehát valójában nem tartozunk a nem romákhoz, aztán a romáktól meg már elszakadtunk.

Ez egy nagyon rossz ...Oda már nem fogunk soha visszamenni, mert azt már rég túlnőttük. Itt, ez a másik réteg meg nem fog minket soha befogadni valójában. Tehát hiába lesz 66 diplomám, hiába fogok letenni, akkor is valahogy szoktuk úgy mondani, hogy a „c” betű mindig ott lesz. Én ezt érzem folyamatosan. Lehet hogy a rossz tapasztalatok, amiket magammal hoztam gyerekkoromból, ...de én ezt érzem, úgy a magánéletemben, mint a szakmai életemben. ...Ez azért ott van.” (Z. M. 45 éves romungó nő, cigányügyi köztisztviselő)

A vele készített interjú alapján úgy látom, hogy ő tényleg úgy érzi, hogy se ide, se oda nem tartozik. *Egyfajta identitás-válság jellemzi életének jelenlegi szakaszában.*

Összefoglalóan tehát azt mondhatjuk, hogy az interjúk leginkább megerősítették, néhány esetben pontosították a zárt kérdésre adott válaszok eredményeit.

Így a következő – az interjúalanyok önjellemzésére épülő – identitásmintázat válaszolható fel:

- *Az esetek nagy többségében az interjúalanyok önjellemzését a kettős identitás vállalása, a cigánysághoz és a magyarsághoz való erős kötődés jellemzi (17 eset).*
- *Vannak arra utaló jelek, hogy néhány interjúalany életében a cigány identitás dominálhat, fontosabbá válhat, mint a többségi társadalomhoz való tartozás (3 esetben). Ez főleg a fiatalabb korosztályt jellemzi, akik még tanulnak, vagy pályájuk elején vannak. Cigányságukhoz való erős kötődésüket segíti az identitás felvállalását támogató (cigány származású értelmiségieket tömörítő) közösség, csoport életében való szerves részvételük.*
- *Vannak arra utaló jelek is, hogy néhány esetben az interjúalanyok bizonytalanok cigány származásuk tudatos megélésében, azt inkább valamiféle tényként rögzítik, de azzal azonosulni nem igazán tudnak. Ezek az esetek hordozzák az asszimiláció (illetve az utáni vágyakozás) és az identitás-válság jeleit is (5 esetben).*

Az identitás elrejtésének és felfedésének kérdése

Az interjúk során összegyűjtött anyag is azt mutatja, hogy esetenként lehet előnyös és hátrányos is cigánynak lenni. Vannak szituációk, amikor az ember inkább nem hozakodik ezzel elő és vannak olyan szituációk, amikor ez fontossá válik. Lényegében, ahogyan az egyik interjúalany megfogalmazta ez (az identitás) egy fegyver. Igaznak tűnik Hancock megállapítása, miszerint szituációfüggő az, hogy valaki éppen elrejt vagy éppen eltúllozza etnikai identitását. (Az már egy másik kérdés, hogy adott esetben az elrejtés vagy felmutatás csak a környezetnek szól-e vagy sem.) Silvermann kutatásai arra mutatnak rá, hogy a „kaméleon-magatartás” még nem jelenti azt, hogy az illető leszámolt volna etnikai önazo-

nosságával. *Az interjúalanyok körében is inkább ez erősödik meg: nem kevésbé cigányok akkor sem, ha éppen cigányságuk nem fontos adott szituációban.* A környezet, a helyzet hathatott esetben ilyen visszatartó erővel.

Az interjúalanyok fele számolt be arról, hogy rajta biztosan látszik, hogy ő cigány a rasszjegyei miatt, emiatt ezt nem tudja rejtegetni, még akkor sem, ha akarná. Ennek ellenére az összes interjúalany életében voltak olyan szituációk, amelyekben nem cigánynak gondolták. Az ilyen esetekben azonban, ha valamilyen úton-módon mégis szóba került etnikai hovatartozásuk, nem titkolták azt.

Néhány interjúalany arról számolt be, hogy ha nem gondolják cigánynak és mégis kiderül, hogy azok, a környezetük hitetlenkedik:

És akkor, amikor megmondtam, hogy cigány vagyok, akkor azt mondták – mert én megmondtam, hogy nem vagyok én görög, meg olasz – „cigány vagyok”. „Jaj, de jó humorom van” – mondták. Mondom „én nem humorizálok, tényleg az vagyok”. Tehát nem akarták elhinni, mert ugye az ő fejükben az volt, hogy a cigányok ilyenek meg olyanok, és én nyilván nem lehetek az.” (Á. K. 47 éves romungró nő, óvodapedagógus)

Tehát a cigányokról szóló olyan elképzelések és sztereotípiák miatt, hogy ők nem lehetnek tanult emberek, nem élhetnek csak egy bizonyos életformát, *a nem cigány környezet nem akarja észrevenni és elfogadni a cigányok sikereit.* Az egyik interjúalany számolt be arról, hogy a nem cigányok szemében ő és a családja mint nem cigány van számon tartva, hiszen nem élnek „olyan életformát, mint a cigányok”. A nem cigányok fejében tehát esetenként összekapcsolódik a cigányság egy sajátos életformával, szegénységi szubkultúrával.

Úgy tűnik, hogy *működik nálunk egyfajta hallgatóságos feltételezés a cigányok között, arra vonatkozóan, hogy a nem cigányok biztosan tudják, hogy ők cigányok.* Történnnek olyan esetek, hogy mégis kiderül: korábban a környezetük nem tudta, hogy cigány származásúak. Erre akkor kerül sor általában, ha valaki elkezd szidni a cigányokat. Az interjúalanyok arról számoltak be, hogy az ilyen esetekben, mindig elmondják, hogy ők is az adott etnikumhoz tartoznak:

- „Volt valaha olyan szituáció, amikor nem jöttek rá, hogy te cigány vagy?”
- Aha. Volt ilyen, de nem jellemző.
- És ez milyen volt ez a helyzet?”
- Ez a helyzet? Hát tragikus. Tragikus, mert akkor elkezdtek szapulni a cigányokat, meg a nem tudom mit, és akkor mondtam, hogy én is az vagyok, és hogy van ennek ellenkezője is, és nem lehet általánosítani, és kritizálni.”

(G. R. 40 éves romungró nő, szociális munkás)

Az interjúalanyok másik fele úgy vélte, hogy rajta nem látszik, hogy cigány. Ezek az interjúalanyok – az előző csoporthoz hasonlóan - vegyesen kerültek ki a különböző cigány csoportokból, illetve voltak közöttük magyar-cigány származásúak is. Néhányan közülük – elsősorban fiatal fiúk – utaltak arra, hogy ha látszik is ez rajtuk, ezeket a jegyeket időnként fel lehet használni arra, hogy más néphez tartozónak állítsák be magukat. Elmondták, hogy időnként heccből másnak adják ki magukat, tehát rasszjegyeiket arra használják, hogy mint mexikói, vagy olasz, görög jelenjenek meg. Ezek az alkalmak első-

sorban lányokkal való ismerkedéshez kötődtek, de azt is sietve hozzátették interjúalanyaim, hogy egy mélyebb kapcsolatban eredeti származásuk gyorsan elmondják, mert nem szeretnének kínos szituációkba bonyolódni később.

A második csoportba tartozó többi interjúalany munkája során „használja” időnként cigány származását. Számukra az, hogy cigányok, egy magán jellegű információ, amit szituációtól függően vagy elmondanak, vagy sem. Erre azért van lehetőségük, mert nem gondolják, hogy bármilyen vonásuk miatt beazonosíthatóak lennének. Esetenként olyan „fegyverként” használják cigány származásukat, ami egy jó ügy érdekében bevethető. Az egyik alany, egy volt tanárnő így nyilatkozott a kérdésről:

„Amikor a Don Bosco-ba mentem dolgozni, ott kellett, hogy tudják, cigány vagyok. A gyerekeknek is kellett, hogy tudják, hogy Piroska néni cigány. Ott kellett az, hogy beszéljünk a cigányságról, ott kellett az, hogy beszéljünk mentális problémákról, ott kellett az, hogy „hú Éva néni tényleg megkérdezték, hogy cigány, hát hogy néz ki Éva néni”, „ujj de jól nézz ki, vagy ujj de csinos ez a cucc, vagy veszkócsizma van Éva néni” – de mégis kellett egy zászló. És ez Éva néni volt a gyerekeknek.”

(É. P. 43 éves beás cigány nő, cigányügyi köztisztviselő)

Egy másik tanárnő, iskolaigazgató is úgy gondolja, hogy a cigánygyerekek illetve szülők előtt hitelesebb, ha „elárulja”, hogy ő maga is cigány származású:

„Van itt egy cigánytelep nem messze tőlünk, és azt mondom, „hát az egresiektől [a telep neve] ezt igazán nem vártam volna”. Vagy a munkatársaim azt mondják, „hú Marika néni mennyire boldog lesz, hogy fog neki örülni, hogy milyen szépen tudtad, ügyes voltál.” Vagy éppen előfordul itt is, – mert gyerekek vannak –, „azért ez ne jusson Marika néni fülébe, mert nagyon szomorú lesz”. Ezek ilyen belső stratégiák – a gyerekek kezelésére is akár”. (M. N. 57 éves romungró nő, tanár)

Az egyik oláh cigány/magyar nő, egy szociális munkás is hasznosnak tartja, hogy cigány származású, mert így könnyebben tud boldogulni cigány klienseivel. A következő érdekes esetet mesélte el:

„Ez nagyon érdekes volt, mert ...volt egy cigány kliens, egy ilyen kis töpörödött öregasszony, és akkor lakást szeretett volna tőlem, és mondtam, hogy ez az, amit én most itt sajnós így csipőből nem. És akkor mondta cigányul a lányának, hogy „gyere már innen lányom, nem látod, hogy bolond ez a magyar asszony?” És akkor lemagyarasszonyoztak. És délután kimentem hozzájuk családlátogatni, és köszöntem nekik cigányul, meg hogy „mit főzöl?”, és meglepődött, és nézett így rám.”

(M. K. 42 éves oláh cigány/magyar nő, szociális munkás)

A mintába került művészek példája azt is mutatja, hogy fel lehet használni az érvényesüléshez, előre jutáshoz ezt az „információt”. Esetenként ezzel lehet boldogulni:

„...igazából ki is használnám. Miért ne? Ha lehetőségem van rá, akkor miért ne. Tehát azt gondolom, hogy ha egy filmhez, vagy egy reklámhanghoz egy cigány hangot keresnek, vagy ilyen érces hangot keresnek, te én cigány vagyok, egész véletlenül. Kell az én hangom? Kell. Jó. Miért ne? Tehát, ha valakinek erre van szüksége, hogy egy cigány embert,

– és nem úgy fogom föl, hogy pozitív diszkrimináció, csak azért adják ide, mert én cigány vagyok, hanem azt gondolom, hogy ha ők cigány embert akarnak foglalkoztatni, azért megyek oda, mert én cigány vagyok, és ha akarnak velem dolgozni, dolgozzanak, ha nem, kezit csókolom.” (J. B. 28 éves romungró/oláh cigány férfi, művész)

Úgy tűnik, hogy esetenként *a fiatal generáció szeretne cigányként és értelmiségiként boldogulni. Az idősebbek (az államszocializmus éveiben pályájukat megkezdők) inkább értelmiségiként és mellesleg cigányként szeretnék sikereket elérni.* Értve ez alatt azt, hogy az idősebbek többször reflektálnak arra, hogy a szocializmus idején fel kellett mutatni néhány cigány értelmiségit és sokan azért tudtak boldogulni, mert cigányok és nem elsősorban azért, mert tehetségesek. Az egyik aktivista így számol be erről:

„Sokan azt hitték, hogy azért, látványos gyors felfutásom volt, mert egy konjunkturális helyzet lehetett a politikában és engedtek előre. Én nem hiszek ebben...tehát nekem volt arról példám, hogy ne lihegjem túl a cigányságomat, és semmi olyan előnybe ne keveredjek, amiért meggyanúsíthatnak.” (B. O. 56 éves romungró férfi, cigányügyi aktivista)

Manapság is előfordul, hogy *a politika, a politikusok a sikeres cigány embereket szeretnék felhasználni saját céljaikra.* Az interjúalanyok óvakodnak ettől és nem szeretnék (és soha nem is szerettek állításuk szerint) ilyen „díszpinty” szerepben feltűnni:

„Brüsszelbe elvitt egy csoport, marhára jól éreztem magam, de mégis azt mondtam nekik, mit keresek én itt. S akkor eszembe jutott az a tény, hogy én vagyok itt a díszpintyecske, hogy ugyan mutassuk már meg, hogy milyen értékes cigány emberünk van nekünk. És akkor felálltam és azt mondtam, köszönöm szépen, ...itt egy nagy dögnehéz munkát a nyakamba sóznak, én felelősséggel elvégzem, és úgy érzem, hogy eszközként vagyok felhasználva. És ezt elmondtam.” (M. N. 57 éves romungró nő, tanár)

Érdekes, hogy nem *találtam különbséget a cigány identitás elrejtésének-felfedésének tekintetében a politikusok/aktivisták/cigányügyi tisztviselők, illetve a diplomával rendelkező csoport tagjai között.* Mindenki beszámolt olyan esetről, amikor nem cigánynak nézték, és azok között is, akik azt mondták, hogy rajtuk nem látszik, hogy cigányok, vegyesen voltak a különféle interjúalanyok. Nyilvánvaló, hogy amikor a politikus/aktivista/cigányügyi köztisztviselő csoport tagja a cigányokat képviseli bizonyos ügyekben, akkor abban a szituációban egyértelműbb, hogy ő is cigány (bár olyan alanyok is voltak, akik arról számoltak be, hogy még ilyen alkalmakkor sem egyértelmű, így ők bele szokták foglalni valamilyen módon a felszólalásukba ezt az információt a hitelesség kedvéért).

Az „újra felfedezett” identitás

Az interjúalanyokkal folytatott beszélgetések elemzésének eredményeképp az „újra felfedezett” identitás igen különböző aleteit lehet megállapítani (összességében 12 interjúalany esetén fordult elő). Lényegében négy különböző formája van a vizsgált jelenségnek.

Az első altípust úgy lehetne hívni, hogy *a cigány származás időnkénti megtagadásának majd újra felfedezésének típusa.*

Ennek az a jellegzetessége, hogy az adott illető tudatában van cigány származásá-

nak gyermekkorától kezdve, de beszámol életének olyan periódusairól, melyek során ezt tagadja, „nem szeretne cigány lenni”, illetve mindent megtesz annak érdekében hogy nem cigány környezete őt magát is nem cigányként fogadja el. Máskor éppen ellenkezőleg, a cigánysághoz való erős kötődés jellemzi. Ezt az altípust nagyfokú ambivalencia jellemzi cigányságával, annak vállalásával kapcsolatosan, mely bizonytalankodás életében hosszabb távon is jellemző lehet (*ennélfogva tartós identitás válsággal is párosulhat*).

A második altípus *a rasszjegyek megléte miatti, külső hatásra történő identitás-vállalás*.

Az illető számára gyermekkorában nem tudatosul cigány származása. Nem tartja számon cigány származását. Életének egy szakaszában azonban valaki „figyelmezteti” erre. A külső környezet hatására tehát „problémává avatódik” cigánysága, vagy legalábbis olyan „dologgá válik”, amire az illetőnek reflektálnia kell, ki kell alakítania egyfajta „viszonyulást” vele kapcsolatban. Több alany (főképp az állami gondoskodásból kikerültek) számolt be arról, hogy fiatal felnőttkorában szembesül a többségi társadalom cigánysággal kapcsolatos elképzeléseivel azon keresztül, ahogyan hozzá, mint *cigányhoz* kezdtek viszonyulni. Lényegében az otthonból, vagy a gondoskodás egyéb formáiból kikerülve ezek az emberek azt látták, hogy a nem cigányok őket másképp kezelték. Ezeknek az embereknek aztán több éven keresztül kellett munkálkodniuk azon, hogy megbarátkozzanak ismét önmagukkal, hogy megbarátkozzanak cigány származásukkal. A következő interjúrészlet segítségével igyekszem plasztikusabbá tenni a fentebb leírtakat:

- Ott az intézetben, az, hogy Te roma származású vagy, hogy emlékszel rá, amikor ez kialakult, vagy megtudtad?
- Az intézet az egy burok, nem volt külső hatás, nem is voltunk cigányok ott bent.
- Miért nem?
- Nem volt téma.
- Tehát ott nem is „tűnt fel”?
- Nem, nem. Nem is éreztük a bőrünkön. Nem éreztük.
- És akkor hogyan szembesültél vele?
- Hát úgy szembesültem azzal, hogy én cigány vagyok, hogy feljöttem Pestre, és valahogy másképpen néztek rám. Nem ilyen daliás voltam, nem öltöttem akkor, hanem hagyományos kis tréningruha, érted, a boltban néztek. Nem értettem.
- És akkor?
- Keresztapámmal [nem cigány származású „fogadott” keresztapa, egyfajta mentor] ezt úgy beszéltük... ő mondta azért, hogyan kell ezt kezelni”. (Zs.V. 30 éves oláh cigány férfi, művész)

Az ebbe az altípusba tartozó emberek *jelenleg a kettős identitású csoportba sorolhatóak*.

A harmadik altípus elnevezése lehet *a teljes asszimiláció felől való elmozdulással együtt járó újra felfedezés*.

Ezekre az esetekre az jellemző, hogy az illetők teljesen asszimilált családban éltek, bár cigány származásuknak tudatában voltak. Később, felnőttkorukban különböző okoknál fogva kezdik megélni, tudatosan vállalni cigányságukat. *Identitásuk alapján jelenleg a kettős identitású csoportba tartoznak*.

Végül a negyedik csoport a „visszanemesedők csoportja” (az egyik interjúalany

szavaival élve). Ezen alanyok közös vonása, hogy tudatában voltak mindig cigány származásuknak, vállalták is cigányságukat, de úgy érezték, hogy nem ismerik eléggé a cigány kultúrát, nyelvet, hagyományokat. Ebből az érzésből fakadóan intenzíven elkezdtek a cigány kultúra, szokások, nyelv és hagyományok felfedezését. Romológiára járnak, valamilyen cigány nyelvjárást tanulják, stb. Általában romungró származású alanyokról van szó, akik úgy érzik, hogy az „igazi cigány kultúrát” meg kell ismerniük. *Identitásuk alapján a kettős identitású csoportba tartoznak, de ez árnyalódik a cigány csoporthoz való kicsit erőteljesebb ragaszkodással (disszociatív modell felé való elmozdulás).*

Összegzés

A vizsgálat azt mutatta, hogy a sikeres, roma származású emberek identitását tekintve a kettős identitás a legdominánsabb identitástípus. Úgy tűnik tehát, hogy Magyarországon lehet valaki roma és sikeres, azaz lehet „belül” a többségi társadalomban azzal együtt, hogy megtartja cigány identitását is. A kettős identitás dominanciája egyrészt annak köszönhető, hogy a rasszjegyek megléte nem is teszi lehetővé a roma származás „eltitkolását”, másrészt pedig talán annak is, hogy a Magyarországon kialakult ösztöndíjrendszerek illetve egyéb támogatási formák segítik a cigány identitás tudatos vállalását és annak a magyarral történő „megbékítését”. A kettős identitás markáns megjelenése annak is köszönhető, hogy kialakulóban van a cigány értelmiség, amely egyfajta vonatkoztatási csoportként szolgálhat más roma származású fiatalok számára.

A vizsgálat azt is kimutatta, hogy bizonyos esetekben az identitásválság jelei is tapasztalhatóak az interjúalanyok egy részénél. Talán igaz lehet az a hipotézis, hogy minél magasabb az intergenerációs mobilitás mértéke, annál inkább konfliktusokkal teli lehet az identitás.

A vizsgálat alapján az is elmondható, hogy vannak arra utaló jelek is, hogy egyes esetekben a sikeresen integrálódott és pozíciókat szerzett cigány származású emberek inkább etnikai csoportjukhoz tartóznak semmint magyarnak tartják magukat. Ezek az esetek lényegében a többségi társadalomtól való kívülállásként jellemezhetőek.

BIBLIOGRÁFIA

BINDORFFER 2001

BINDORFFER Györgyi: *Kettős identitás*. Budapest, Új Mandátum, 2001.

CSEPELI 1997

CSEPELI György: *Szociálpszichológia*. Budapest, Osisris, 1997.

HANCOCK 1976

HANCOCK, Ian: *Romance vs reality: popular notions on the gypsies*. Roma, 2 (1): 7-12.

MAYALL 1988

MAYALL, David: *Gypsy-Travellers in nineteenth-century society*. Cambridge, Cambridge University Press, 1988.

PATAKI 1998

PATAKI Ferenc (szerk.): *Megismerés, identitás, előítélet*. Budapest: Új Mandátum, 1998.

SILVERMAN 1988

SILVERMAN, Carol: Negotiating „Gypsiness”. *Journal of American Folklore*, 100 (101):261-274.

SZUHAY 1999

SZUHAY Péter: *A magyarországi cigányság kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája*. Budapest, Panoráma, 1999.

TURNER 1975

TURNER, John, C: Social comparison and social identity: some prospects for intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 5: 5-34. 1975.